

**MARKAZIY OSIYO DAVLATLARINING IQTISODIY
INTEGRATSIYASI: INSTITUTSIONAL BARQARORLIK VA
GEOSIYOSIY ZARURIYAT.**

Qayumov Ferdavs Abduvali o'g'li
O'zbekiston Respublikasi IIV Jizzax
mintaqaviy o'quv markazi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi jarayonlari geosiyosiy va institutsional yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Z. Bjenzinskiyning geostrategik tahlillari hamda D. Ajemo'g'li va J. Robinsonning institutsional nazariyasi sintez qilinib, mintaqaviy birlashishning tanazzulga qarshi ekzistensial ahamiyati yoritilgan. Maqolada integratsiya nafaqat iqtisodiy o'sish omili, balki mintaqaviy suverenitetni saqlashning strategik asosi sifatida baholanadi. Muallif "ekstraktiv" institutlardan "inklyuziv" modellarga o'tish orqali Markaziy Osiyoning global iqtisodiyotdagi sub'yektligini oshirish bo'yicha takliflar ilgari surgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, iqtisodiy integratsiya, geosiyosat, inklyuziv institutlar, Zbegnev Bjenzinskiy, "Mamlakatlar tanazzuli sabablari", mintaqaviy xavfsizlik.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы экономической интеграции государств Центральной Азии на основе геополитического и институционального подходов. В исследовании синтезируются геостратегический анализ З. Бжезинского и институциональная теория Д. Аджемоглу и Дж. Робинсона, подчеркивается экзистенциальное значение регионального объединения в противодействии упадку. Интеграция оценивается не только как фактор экономического роста, но и как стратегическая основа сохранения регионального суверенитета. Автор выдвигает предложения по повышению субъектности Центральной Азии в глобальной экономике через переход от «экстрактивных» институтов к «инклюзивным» моделям.

Ключевые слова: Центральная Азия, экономическая интеграция, геополитика, инклюзивные институты, Збигнев Бжезинский, «Почему одни страны богатые, а другие бедные», региональная безопасность.

Abstract: This article analyzes the economic integration processes of Central Asian states based on geopolitical and institutional approaches. The study synthesizes Z. Brzezinski's geostrategic analysis with the institutional theory of D. Acemoglu and J. Robinson, highlighting the existential importance of regional unification against national failure. Integration is evaluated not only as a factor for economic growth but also as a strategic foundation for preserving regional sovereignty. The author puts forward proposals to enhance Central Asia's agency in the global economy by transitioning from "extractive" institutions to "inclusive" models.

Keywords: Central Asia, economic integration, geopolitics, inclusive institutions, Zbigniew Brzezinski, "Why Nations Fail", regional security.

Kirish: Geografiya va institutsionalizm to‘qnashuvi.

Markaziy Osiyo taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, u ikki yirik nazariy maktab chorrahasida turibdi: bir tomondan, geografik joylashuvni hal qiluvchi deb biluvchi **geosiyosat** (Bjenzinskiy), ikkinchi tomondan, iqtisodiy muvaffaqiyatni faqat siyosiy institutlar bilan bog‘lovchi **yangi institutsionalizm** (Ajemo‘g‘li va Robinson). Bugungi kunda mintaqa integratsiyasi shunchaki bojxona to‘siqlarini olib tashlash emas, balki "ekstraktiv" (so‘ruvchi) modellardan "inklyuziv" (qamrab oluvchi) iqtisodiy modellarga o‘tish harakatidir.

Bjenzinskiy: "Evroosiyo bolqonlari" dan "Sub'yektlik" sari.

Zbegnev Bjenzinskiy "Buyuk shaxmat taxtasi" asarida mintaqani beqarorlik potensialiga ega hudud sifatida ta’riflagan bo’lsa-da, u integratsiyani yagona najot

yo'li deb bilgan. Uning fikricha, mintaqa davlatlari tarqoq holda yirik derjavalalar (Xitoy, Rossiya, AQSH) o'rtasidagi "bufer" zonaga aylanib qoladi¹.

Bjenzinskiy nuqtayi nazaridan integratsiya — bu mintaqaning **geosiyosiy sub'yektligini** tiklashdir. Agarda O'zbekiston yoki Qozog'iston alohida iqtisodiy blok sifatida ko'rilsa, ularning bozor hajmi yirik investorlar uchun cheklangan bo'lib qolaveradi. Faqat integratsiyalashgan, 80 millionli yagona bozor sifatidagina Markaziy Osiyo "shaxmat taxtasi"dagi piyodadan mustaqil o'yinchiga aylanishi mumkin.

"Mamlakatlar tanazzuli sabablari": Nega integratsiya institutlarga bog'liq?

Ajemo'g'li va Robinsonning asari Markaziy Osiyo integratsiyasiga yangi savolni qo'yadi: **Nega ba'zi mintaqalar integratsiyadan boyiydi, boshqalari esa yo'q?** Mualliflarning asosiy tezisi shundan iboratki, taraqqiyotning kaliti — **Inklyuziv institutlar** (mulk huquqi himoyalangan, hamma uchun teng imkoniyat yaratuvchi tizim) yaratishdadir².

- **Ekstraktiv institutlar to'sig'i:** Agar integratsiya jarayonlari faqat tor doiradagi elitalar manfaati uchun xizmat qilsa (ekstraktiv institutlar), uzoq muddatli o'sish bo'lmaydi. Mintaqadagi davlatlararo kelishuvlar qog'ozda qolmasligi uchun har bir davlat ichida qonun ustuvorligi ta'minlanishi shart.

- **Ijodiy buzg'unchilik (Creative Destruction):** Ajemo'g'li ta'kidlaganidek, taraqqiyot eskicha iqtisodiy aloqalarni buzib, yangilarini yaratishni talab qiladi. Integratsiya — bu mintaqadagi eski, samarasiz monopoliyalarni raqobat orqali "sindirish" va innovatsiyalarga yo'l ochishdir.

---

¹ Bjenzinskiy Z. Buyuk shaxmat taxtasi: Amerikaning gegemonligi va uning geostrategik imperativlari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. — B. 124.

² Ajemo'g'li D., Robinson J. A. Mamlakatlar tanazzuli sabablari: quvvat, farovonlik va kambag'allik ildizlari. — Toshkent: Asaxiy Books, 2021. — B. 82.

Integratsiyaning uchta ustuni: Nazariy va amaliy sintez

Markaziy Osiyo integratsiyasini muvaffaqiyatli qilish uchun Bjenzinskiy va Ajemo'g'li qarashlarini quyidagi sxemada birlashtirish mumkin:

Integratsiya Yo'nalishi	Geosiyosiy foyda (Bjenzinskiy)	Institutsional zaruriyat (Ajemo'g'li)
Erkin savdo	Tashqi qaramlikni kamaytiradi	Monopoliyalarni cheklaydi va raqobatni oshiradi
Yagona transport	"Global Xartlend"ga aylantiradi	Inklyuziv infratuzilmani shakllantiradi
Raqamli integratsiya	Axborot suverenitetini ta'minlaydi	Davlat boshqaruvida shaffoflikni (anti-korrupsiya) oshiradi

Tanazzuldan taraqqiyotga: Tarixiy imkoniyat

"Mamlakatlar tanazzuli sabablari"da ta'kidlanishicha, tarixiy **"keskin burilish nuqtalari"** (critical junctures) davlatlar taqdirini hal qiladi. Markaziy Osiyo hozir ana shunday nuqtada turibdi.

Transport-logistika tizimi va amaliy integratsiya jarayonlari

Mintaqaviy integratsiyaning nazariy asoslaridan amaliy bosqichga o'tishda transport-kommunikatsiya tarmoqlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Markaziy Osiyo dunyo okeaniga to'g'ridan-to'g'ri chiqish imkoniga ega bo'lmagan hudud bo'lgani sababli, iqtisodiy o'sish sur'atlari bevosita tranzit yo'laklarining samaradorligiga bog'liq. Tadqiqotchi J. Linn ta'kidlaganidek, Markaziy Osiyoda iqtisodiy hamkorlik shunchaki siyosiy xohish emas, balki geografik cheklanganlikni yengib o'tish uchun yagona "omon qolish" yo'lidir. Uning tahlillariga ko'ra, mintaqa davlatlari o'rtasidagi bojxona to'siqlari va infratuzilmaning tarqoqligi savdo xarajatlarini 30-40 foizgacha oshirib yuboradi, bu esa mahalliy mahsulotlarning tashqi bozorda raqobatbardoshligini pasaytiradi³.

³ Linn J. F. Markaziy Osiyoda iqtisodiy integratsiya va hamkorlik: haqiqatmi yoki sarob? — Olmaota: Yevrosiy o taraqqiyot banki, 2012. — B. 28.

Bugungi kunda O‘zbekiston o‘zining tashqi siyosatida Markaziy Osiyoni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab, ushbu muammolarni tizimli hal etishga kirishdi. Xususan, "O‘zbekiston — 2030" strategiyasida mintaqaviy integratsiyani yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Strategiyaga muvofiq, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish va "Xitoy – Qirg‘iziston – O‘zbekiston" hamda "Transafg‘on" temir yo‘li kabi yirik loyihalarni amalga oshirish mintaqani global logistika zanjiriga ulaydigan muhim halqaga aylantiradi⁴. Bu esa Ajemo‘g‘li ta’riflagan "inklyuziv infratuzilma" modeliga mos kelib, nafaqat markaziy shaharlar, balki chekka hududlarning ham iqtisodiy jarayonlarga integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

Amaliy hamkorlikning yana bir muhim yo‘nalishi — bu sanoat kooperatsiyasidir. So‘nggi yillarda qo‘shni davlatlar bilan chegaraoldi savdo zonalarining tashkil etilishi va qo‘shma korxonalarining ko‘payishi shuni ko‘rsatadiki, Markaziy Osiyo davlatlari Bjenzinskiy bashorat qilgan "beqarorlik sub’yekti" bo‘lishdan voz kechib, yagona iqtisodiy makon sari intilmoqda.

Mintaqa davlatlari agar Ajemo‘g‘li ogohlantirgan "so‘ruvchi" iqtisodiy tizimdan voz kecha olsalar va Bjenzinskiy taklif etganidek, yirik kuchlar o‘rtasida balans yaratuvchi yagona blok sifatida birlashsalar, tanazzuldan qutulib qolishlari mumkin. Buning uchun integratsiya shunchaki sammitlardagi rasmlar emas, balki biznes uchun real qulayliklar, adolatli sud tizimi va mintaqaviy arbitraj institutlarini yaratishni anglatishi lozim.

Xulosa

Markaziy Osiyo davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi masalasini tadqiq etish shuni ko‘rsatadiki, mintaqaviy birlashuv jarayoni shunchaki iqtisodiy tanlov emas, balki global geosiyosiy o‘zgarishlar sharoitida omon qolishning strategik zaruriyatidir. Z. Bjenzinskiy ta’kidlaganidek, mintaqa davlatlarining suvereniteti va barqarorligi ularning o‘zaro hamkorlik darajasiga bevosita bog‘liq. Agarda davlatlar

---

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-158-son Farmoni.

tarqoq holda harakat qilishda davom etsa, ular yirik derjavalar o'rtasidagi "shaxmat taxtasi"da passiv sub'yekt bo'lib qolaveradi. Integratsiya esa Markaziy Osiyoga jahon iqtisodiyotining mustaqil va qudratli markaziga aylanish imkonini beradi⁵.

Biroq, D. Ajemo'g'li va J. Robinsonning institutsional nazariyasidan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, integratsiyaning muvaffaqiyati faqatgina tashqi omillarga emas, balki har bir mamlakat ichidagi **inklyuziv siyosiy va iqtisodiy institutlarning** qanchalik mustahkamligiga bog'liq. Ya'ni, mintaqaviy hamkorlik bitimlari hayotga tatbiq etilishi uchun barcha mamlakatlarda mulk huquqi himoyalangan, sud tizimi adolatli va biznes uchun teng imkoniyatlar yaratilgan bo'lishi shart. Aks holda, integratsiya "ekstraktiv" xarakterga ega bo'lib, faqat tor doiradagi elitalar manfaati uchun xizmat qilishi va uzoq muddatli barqaror taraqqiyotni ta'minlamasligi mumkin.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Markaziy Osiyo integratsiyasini jadallashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. **Institutsional muvofiqlashtirish:** Mintaqa davlatlarining qonunchilik bazasini o'zaro moslashtirish va investitsiyalarni himoya qilishning yagona mexanizmlarini yaratish.
2. **Raqamli integratsiya:** Bojxona va savdo jarayonlarini to'liq raqamlashtirish orqali korrupsion omillarni kamaytirish va shaffoflikni oshirish.
3. **Ilmiy va ta'limiy hamkorlik:** Mintaqaviy tadqiqot markazlari faoliyatini jonlantirish va intellektual salohiyatni birlashtirish⁶.

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyo "tanazzul yo'li"dan qutulib, "taraqqiyot yo'li"ga o'tishi uchun ham geosiyosiy qalqon (integratsiya), ham institutsional islohotlar (inklyuzivlik) sintezini amalga oshirishi lozim. Bu nafaqat

⁵ Glison G. Markaziy Osiyoda aksilterror siyosati va iqtisodiy bog'liqlik. — Nyu-York, 2001. — B. 94.

⁶ Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. Markaziy Osiyoda iqtisodiy hamkorlik istiqbollari: tahliliy ma'ruza. — Toshkent, 2025. — B. 12.

hozirgi avlod farovonligi, balki mintaqaning tarixiy sub'yektligini saqlab qolishning yagona kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

I. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida»gi PF-158-son Farmoni. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y., 06/23/158/0694-son.

II. Asosiy adabiyotlar (Kitoblar):

2. Ajemo'g'li D., Robinson J. A. Mamlakatlar tanazzuli sabablari: quvvat, farovonlik va kambag'allik ildizlari. — Toshkent: Asaxiy Books, 2021. — 512 b.

3. Bjenzinskiy Z. Buyuk shaxmat taxtasi: Amerikaning gegemonligi va uning geostrategik imperativlari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. — 256 b. 4.

Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 416 b.

5. Glison G. Markaziy Osiyoda aksilterror siyosati va iqtisodiy bog'liqlik (The Politics of Counter-insurgency in Central Asia). — Nyu-York: St. Martin's Press, 2001. — 210 p.

6. Starr S. F. Markaziy Osiyo iqtisodiyoti: Integratsiya muammolari (Central Asia's Economy: The Challenges of Integration). — Vashington: Silk Road Studies Program, 2020. — 185 p.

III. Ilmiy maqolalar va tahliliy materiallar:

7. Linn J. F. Markaziy Osiyoda iqtisodiy integratsiya va hamkorlik: haqiqatmi yoki sarob? (Economic Integration and Cooperation in Central Asia: Reality or Mirage?). — Olmaota: Yevrosiyo taraqqiyot banki nashriyoti, 2012. — 48 b.

8. Makkinder X. Geografik tarix o'qi (The Geographical Pivot of History). // Polis ilmiy jurnali. — 1995. — № 4. — B. 162-169. 9. Iqtisodiy tadqiqotlar va

islohotlar markazi. Markaziy Osiyoda iqtisodiy hamkorlik istiqbollari: tahliliy ma'ruza. — Toshkent, 2025. — 34 b.